

Микола Ткачук, професор

Євген Маланюк*

Ти не загинеш, мій народе,
Пісняр, мудрець і гречкосій.
Бо вірю: судні дні не даром
Твій чорний рай зняли пожегаром,
І племінь слупами росте,
Сполучуючи з небом степ.
І небо сходить на країну
Крізь зойк заліз, крізь звіра рик,
Крізь дим руїни — Україну
Новий узріє чоловік.

(Євген Маланюк)

В історії української літератури ХХ ст. Євгенові Маланюкові належить одне із найпомітніших місць. Талановитий поет і літературознавець, культуролог й автор мистецьких есе та історичних розвідок, палкий патріот України й гуманіст — таким постає він перед читачами. Його поетична творчість перебуває на вершинах розвитку української лірики, адже засвоївши вітчизняні й світові традиції, він створив неповторний художній світ ідей та образів, на новий щабель підніс версифікаційну культуру, ставши «імператором залізних строф». Його філігранно довершені й вольові ритми, насажені енергією героїчного подвигу, щирий ліризм, поклоніння перед ідеалами краси й гармонії як першочинних факторів поетичного мистецтва справляли сильний вплив не тільки на митців пражської школи, а й на всю українську лірику ХХ ст.

«Я волю полюбив державну». Євген Маланюк народився 20 січня 1897 р. в селищі Архангород, що розташувалося понад берегами чудової річки Синюхи на Херсонщині (тепер Кіровоградська обл.). Його родина належала до національно

* Розділ з підручника для середньої школи. – Ред.

свідомих українців козацько-чумацького походження. «В нашому старому, мурованому з степового каменю домі жилося «на дві хати» — дідову й батькову. В першій хаті панував дух віків, старовинного побуту, тисячолітніх звичаїв і обрядів та свідомого, що так скажу, україноцентризму», — згадував поет. Батько, Филімон Маланюк, був освіченою людиною, проводив просвітницьку роботу на селі, ставив вистави, організував читальню. Мати, Гликерія, була дочкою серба, колоніста й військовика Якова Стоянова, захоплювалася поезією. Від неї, як писав Євген, успадкував сердечність й любов до мистецтва і їй присвятив поему «Липень» (1931). Згодом поет так охарактеризує себе:

Внук кремезного чумака,
Січовика блідий праправнук, —
Я закохавсь в гучних віках,
Я волю полубив державну.
І крізь папери, крізь перо,
Крізь дні буденні — богоданно
Рокоче запорозька кров
Мицних поплечників Богдана.
(«Уривок з поеми», 1924)

Закінчив Єлисаветградське реальне училище в 1914 р. і вступив до Петербургського політехнічного інституту, але з початком Першої світової війни став слухачем Військової школи в Києві. У 1916 р. його у званні поручика направили на Південно-Західний фронт. Після лютневої революції 1917 р. перейшов на сторону УНР, працював у Генеральному штабі України, став ад'ютантом генерала Василя Тютюнника, командуючого Наддністрянською армією УНР, якому згодом присвятив поему «П'ята симфонія». У жовтні 1920 р. армію УНР інтернували до Польщі, і Маланюк опинився в таборі біля Каліша, де він пробув три роки. Тут він прийшов до висновку, що за умов національної трагедії потрібно виборювати свободу України «вже не військовою зброєю, а лише зброєю мистецтва й культури». Література має формувати у читача національну свідомість й державницьку волю, не втрачаючи при цьому мистецької самодостатності й самобутності і не стаючи ілюстрацією до партійної політики та ідеології. У 1923 виїхав до Чехії, вступив до Української господарської академії в Подєбродах на гідротехнічне відділення інженерного факультету, який успішно закінчив й працював у Варшаві. У 1929 р. організував літературне угруповання «Танк», редагував журнал

«Ми», але під впливом Донцова незабаром відмовився від групи і співпрацював тільки з «Вісником». А далі були, за словами поета, «похмура доба німецької окупації», короткочасне перебування у Празі, а тоді — Регенсбург, де викладав математику та українську мову в табірній гімназії. Активно співпрацював з МУРОм. У червні 1949 вдруге емігрував до США. Маланюк замешкав у Нью-Йорку. Спочатку працював чорноробочим, а згодом креслярем. Одночасно активно творив, видавав збірки, літературознавчі праці, есе, часто подорожував, читав лекції й проводив авторські поетичні вечори. Був почесним головою об'єднання українських письменників у діаспорі «Слово». Поет вважав себе елітним митцем, дружив з молодими поетами-модерністами Нью-йорської школи, хоча, за словами Б. Бойчука, до їх експериментів ставився дещо скептично.

У середовищі поетів празької школи й утверджується Маланюк як лірик, видавши збірки «Стилет і стилос» (1925), «Гербарій» (1926). У цих книгах він виявив себе як митець державницького мислення, що болісно роздумує над уроками й причинами втрати Україною незалежності. У нових умовах, що склалися, все-таки поет бачить перспективи для державної самостійності, а тому проголошує активну концепцію мистецтва, окреслює, яку роль мусить відіграти поезія у боротьбі за кращу долю народу і значення митця для своєї нації. Назва першої збірки символічна: стилет — невеличкий кинджал з тонким тригранним клинком, грецьке слово стилос — паличка для письма, а тут символізує поезію. Поезія як зброя має служити Україні в її державотворчих змаганнях. Так молодий поет продовжив традиції Шевченка, Франка, Лесі Українки, у новому ідейно-естетичному вимірі розв'язуючи проблему митця.

Його творчість поділяється на два періоди: перший охоплює 1925 — 1943 рр., виходять уже названі збірки: «Стилет і стилос», «Гербарій», а також «Земля і залізо» (1930), «Земна Мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939), «Вибрані поезії» (1943); другий — 1944 — 1968 рр, побачили світ збірки «Влада» (1951), «П'ята симфонія» (1954), «Поезії в одному томі» (1954), новим був тільки розділ «Проща», «Остання весна» (1959), «Серпень» (1964), «Перстень і Посох» (1972), остання вийшла після смерті поета, що настала 16 лютого 1968 р. Похований на ньюджерському цвинтарі Баунд Брук, котрий американські українці називають «нашим Пантеоном». Надгробок на могилі

зведено за проектом сина Богдана Маланюка, який проживав в Празі.

Концепції. Ключ до розуміння ідейно-естетичних шукань і картини художнього світу Маланюка дає його оригінальна концепція культури. Він мав свої погляди щодо формування української нації. В есе «Нариси з історії нашої культури» (1954) висвітлив своє розуміння культури українського народу, наповнивши його глобальними вимірами. Ще від VII ст. до н. е. землі теперішньої південної України були північною частиною античної Еллади, від якої походять римська й західноєвропейські цивілізації. Сусідні народи України не знали цього впливу. Але грецька культура мала на нас і позитивний, і негативний вплив. Позитивною успадкованою традицією є прагнення українців до краси, що проявляється в народній творчості, піснях, одязі (знамениті наші вишивки), писанках, танцях тощо, у глибоких почуттях моральності, духовності, що простежується у родинно-побутових традиціях, у пошані до людської особистості. Адже в тих культурах, де в центрі стоїть володар-автократ, особа нівелюється: педлеглі - це безлика маса. Негативний ефект Еллади на автохтонних жителів України полягає в тому, що надмірне захоплення красою породило «лагідну душевну мирність», альтруїзм, не сформувало «момент боротьби і мілітарної готовності», тобто захистити себе й свої землі. Отже, Еллада не внесла державотворчого чинника у тогочасні українські структури. Це й дало право Маланюкові-поетові називати Україну «Степовою Елладою»: «Незборима соняшна загида — Віки, віки — одна блакитна мить! Куди ж поділа, Степова Елладо, Варязьку сталь і візантійську мідь?» («Варязька балада»).

Але у психіці українців помітні сліди залишили готи, візантійці, а потім варяги, які зміцнювали у нас мілітарні, бойові елементи. Третій розділ у збірці «Земля і залізо» називається «Варяги», в якому поет висвітлює свою теорію про вплив варягів на український народ. На відміну від історика М. Грушевського, Маланюк дотримувався так званої «норманської теорії» і не вважав її принизливою для України. Адже варяги заклали підвалини Британської імперії, залишили своє ім'я у Франції (Нормандія), заснували державу Сицилія, то й дійшли Дніпром до Чорного моря, як сказано у літописах, «путь із варяг у греки». Таким чином, внаслідок поєднання лагідної еллінської культури і войовничості варягів й виникла Київська Русь. Знову-таки варяги як народ-завойовник не

спромігся закласти в основу функціонування держави конституційно-правового чинника. У роздробленні й міжусобних війнах князів Маланюк бачив причину занепаду Київської Русі.

Внаслідок визвольних змагань 1917 — 1920 рр. постала після двох віків неволі незалежна Україна. Цей період несвободи Вітчизни він називає «ніччо бездержавності», котра внесла негативний елемент до менталітету українця — «тавро невільника», що й відіграло фатальну роль у пореволюційній ситуації. Тому найбільшим нещастям для України поет вважав появу типу людини-малороса, яка народилася в умовах неволі й має комплекс меншовартості. В есе «Малоросійство» (1959) він розкриває причини й наслідки цього явища, яке нівелює будь-яку особу. Цьому типові автор протиставляв тип «мазепинця», людей, що мають національну гідність, шанують свою культуру і захищають державність України. Тому й центральним образом лірики Маланюка стала вольова особистість, національно свідомий українець, котрий зі зброєю в руках виборював свою державність.

«**Стилет чи стилос?**» Оригінальною є і концепція мистецтва Маланюка. Він продовжив традицію Т. Шевченка, П. Куліша, М. Старицького, І. Франка, Лесі Українки, які підкреслювали суспільну вагу поезії. Концепція мистецтва Маланюка — суспільно активна: завдання поета — служити Україні, втілювати загальнонаціональні ідеї:

Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її — поети!
Міцкевич, Пушкін не дарма
Творили вічні міти й мети.
Давали форму почуттям,
Ростили й пестили надії,
І стало вічністю життя
Їх в формі Польщі і Росії...

Слово стає єдиною зброєю, яке поет поставив на сторожі української культури й державності, формування нового типу українця. «Стилет чи стилос? — не збагнув. Двояко Вагаються трагічні терези. Не кинувши у глиб надійний якор, Пливу й пливу повз береги краси», — так митець уже в першій збірці роздумує над творчою місією митця і його покликанням, що ні за яких обставин не допускає фальшивості чи кон'юктури. Стилет і стилос, зброя й перо, сила і краса зливаються в своєму образі, символізують боротьбу за ідеали народу,

свідомий вибір й жертвоне служіння красі й правді. Цю проблематику Маланюк порушує в таких поезіях, як «Молитва», «Ars poetica», «Напис на книзі віршів», «Зерову», «Куліш» та ін. Головна ідея цих творів — поет має безкомпромісно служити своєму народові, формувати свідомість нації.

У медитації «L'art poetique» (франц. — мистецтво поетичне) він роздумує над роллю митця у національному житті країни. Закінчилась доба сентиментальних зітхань, квітів і розчуленості — бурхливе ХХ ст. гарматами й кулеметними чергами розстріляло ілюзії, поставило нові завдання перед людиною. Поезія повинна відбивати не ніжні емоції, а крицеву нездоланність, тверду волю й мету конструктивного чину, тобто в українській ментальності слід плекати вольові риси, щоб досягти високого чину — власної держави: «І над безоднями глибин Стихії шалом біснуватим — Єдино *Конструктивний Чин* Поможє нам опанувати». З цього й випливає націо- й державотворча місія поета, який має бути у конструктивному горнілі змагань й боротьби за новий світ. Отже, національним поетом може називатися той, чия поезія має великий вплив на свідомість нації, стає джерелом для творення нового, генератором поступу:

Поет — мотор! Поет - турбіна!
 Поет — механік людських мас,
 Повстань майбутнього сурмач,
 Що конструює День над Ніччю.

Таким національним поетом вважав Маланюк Шевченка. У поезії «Шевченко», написаній за англійською формою сонета, він надзвичайно високо оцінює роль митця у національному відродженні України після кількох століть рабства й стихійних бунтів. Визначення «Кобзар Тарас», «трибун», «поет» є замалими для цієї гігантської постаті в українській історії, адже «Він, ким зайнялось і запалало» наше національне визволення. У статтях про Кобзаря Маланюк назвав його «духовним Мойсеєм нашої нації», підкреслював величезну роль Шевченкових слова в боротьбі за волю: «Динамізм революції був даний Шевченком. Ту частину 40-мільйонного народу, що хопився зброї, повела у бій його волева, його електризуюча поезія».

Маланюк болісно переживав поразку національно-визвольних змагань, обравши творчу безкомпромісну позицію. Він пильно стежив за мистецьким життям і подіями, що відбувалися в радянській Україні. Палко захоплювався лірикою

М. Рильського, П. Тичини, але коли автор «Сонячних кларнетів» почав писати за велінням компартії, розчарувався в ньому й присвятив поезію «Сучасники» (1924), яка складається з двох частин: перша присвячена авторові «Синьої далечини», а друга — Тичині. Поет захоплюється внутрішньою культурою й шляхетністю поезій Рильського, назвавши його «алхіміком мудрих слів», який карбує «в коштовних ямбах вічний біль». Вражаюча метафора! Він використовує образи, що часто зустрічаються в ліриці неокласика, відтворюючи світ його бентежного мистецтва: «Краси веселий кондотьєре, Несете хрест свій там, ген-ген, Серед похмурорідних прерій; Ви — еллін, схимник і Гоген». Як колись кондотьєр бився за будь-яку справу, так і поет-неокласик веде боротьбу за високе мистецтво.

У другій частині поезії, присвяченій Тичині, Маланюк проголошує культ авторові «Сонячних кларнетів», уподібнюючи його слово до сурми архангела, що воскресило український народ. Космічними параметрами вимірює Маланюк національного генія України: «Так зродився ти з хвиль золото-синіх космічних вібрацій, Метеором огнистим ударив в дніпровські степи І, здавалось, — вріс». Образний світ і ремінісценції з лірики Тичини будують тканину поезії Маланюка, підкреслюють велич поета. Його захоплюють історіософські візії автора «Золотого гомону», «Скорбної матері» й «Плугу», співця національної революції, поета-борця, що «жорстко-ярим залізом...пік одоробло північне» і душа якого клекотіла гнівом. Наступна частина поезії є контрастною до першої. У ній з гірким боєм він констатує про відхід Тичини з попередніх позицій, схиляння перед диктатом партії: «...від кларнета твого — пофарбована дудка зосталась...в окривавлений Жовтень — ясна обернулась Весна». Це був безкомпромисний і суворо-правдивий присуд. Завершують твір вражаючої естетичної сили образи дикого вітру в синіх степах, що журиться й жахає, мертвого місяця, замогильного співу й божевільної Офелії в половецьких степах. Це символ руйни України, співцем якої був Тичина. Іронічно-саркастичний образ Тичини поет створює у поезіях «Демон мистецтва», «Портрет».

Поезія Маланюка національно органічна, у ній поєднується неокласична гармонія й неоромантика, символіка й патетика. У художній картині світу на вершині піраміди знаходиться Бог, вища правда й справедливість, а от поет — це

обранець божий, що несе його слово у маси, в Україну. Нео-романтичним пафосом пройнята поезія «Молитва» (1933), у якій поет звертається до Бога й України, аби вони благословили його на творчість. Однак це не тихі й заспокійливі прохання, а вулканічний вибух емоцій, за якими проглядає тисячолітнє поневолення народу, вулканічний вибух енергії, що своєю пристрастю й полум'яним словом спалить напасників. Він бажає, щоб його перо стало батоном, нагайкою, пострілом, набоем, що вибивають з душ українців покору, рабську терпеливість перед поневолювачами. У другій строфі Маланюк з презирством висміює малоросійське прислужництво й колабораціонізм: «Хай безсоромні очі їсть Тих, що живуть без сліз і честі, Хто скинув і любов і злість, Бо не під силу було нести». Тут антитезні пари надзвичайно виразно підсилюють силу пристрастей митця. Не випадково за епіграф взято слова Шевченка «Уродило руту...руту — Волі нашої отруту» із поезії «Чигирине, Чигирине», щоб у такий спосіб нагадати читачам про героїчні, але й трагічні сторінки української історії, пов'язані з іменами Мазепи та Крут та подіями «неповторної доби» національно-визвольних змагань. У заключній емоційно вибуховій строфі поезії Маланюк просить:

Твоїм мечем мене вчини,
Щоб басманувати душі,
Щоб захитати і знову зрушить
Смертельний чар дичавини!

Маланюк захищав самодостатність мистецтва, що твориться за законами краси. Однак для нього поетичне слово є функціональним і підкорюється найблагороднішій меті — творить волелюбний дух нації, а тому підпорядковується завданням майбутнього відродження України і є заангажованим, тенденційним. Його стилос-поезія нагадує стилет своїм вольовим напруженням і концепцією вольової особистості.

Лірика трагічного оптимізму. Першу поезію «Ісход» (1920) Маланюк опублікував на Поділлі, коли разом з тисячами учасниками визвольних змагань змушений був залишити захоплену більшовиками Україну. «Ісход» — назва біблійна, бо так називається другий розділ Старого завіту, що оповідає про відхід давньоєврейського народу з Єгипту — країни рабства й неволі. Вони йшли пустелею сорок років, поки дісталися Обітованої землі. Ісходом, «сумним походом» поет назвав трагічні події 1920 р., залишаючи рідну Україну назавжди. У своєму горі, розпучі він підноситься до космічно-біблійних ви-

сот, бо розуміє, що завершується тисячолітній поступ України, і знову, вже вкотре, пролилося стільки крові її борців, а державність не здобуто: «І вслід — Реготався Схід. Роззявляв закривавлену пащу. П'яний подих нудив, як смерть. Де ж знайти нам за Тебе кращу Серцем, повним Тобою вщертъ?» — запитує митець свою Вітчизну. Це й визначить тематичні обрії лірики Маланюка: втрата батьківщини, потреба здобути незалежність Україні, історіософські візії й мотиви, через поневолену вітчизну розбилося особисте щастя ліричного героя.

Для художнього втілення цього комплексу ідей та образів Маланюк вдається до міфологічної й символічної поетики, неоромантичної виразності, що поєднуються з неокласичним інтелектуалізмом. Улюблений його прийом — антитеза, яка часто стає конструктивним принципом побудови ліричного сюжету. Важлива роль відводиться дисципліні кожної строфи й образу. Гармонійна краса досягається за допомогою ритмічної організації тексту, вмілим звукописом, неперевершеними асонансами й дисонансами. Навіть традиційні рими у нього модернізовані — вони вільні, неповні, обернені, асонансні, будуються на внутрішньо прихованих співзвуччях: Слова — со-снова, Подніпров'я — кров'ю, шляхи — сухий, суховієм — бовваніє, мідь — клекотить («Батьківщина»).

У художньому світі лірики Маланюка важлива роль відводиться історичному буттю України. Її він називає співучою степовою, скитською Елладою. Він її палко любить, у вигнанні марить нею, адже повернутися в радянську Україну не можна — там би зустрів він смерть. Образ України в ліриці поета надзвичайно складний і будується на зіткненні й перехрещенні різних понять, що у своєму семантичному полі виражають цілу гаму емоцій: національну гордість за Вітчизну, любов і ненависть, надію й розпачливий крик душі. Він пильно вдивляється в її історію, бачить Україну в класичній красі Древньої Греції: «О, моя Степова Еллада, Ти й тепер антично-ясна». У триптиху «**Знаю — медом сонця, ой Лодо**» Маланюк поєднує античний і національний світи, останній виступає в архетипі степу, що підкреслює повільно-лагідну статечність характеру українця, його залюбленість у рідну землю і ясні зорі. Водночас образ степу набуває трагічно-негативного значення, адже він відкривав шлях для воєвничих азійських кочівних народів, які диким ураганом проносилися по Україні, плондруючи її. Ця ідея звучить і в поезії «Відвіку покарано степом». Таким же архетипним є образ Лади,

праукраїнської богині весни, кохання та плодючості, яку малювали із пшеничним колоссям, дитям у руках і червоним яблуком. Він символізує історичну тяглість українців, їх пам'яті та духовності, хоча вони й знищувалися чи то «половецьким, хижацьким ханом», чи то монгольськими або більшовицькими ордами. Твір пройнято особистісними зізнаннями. Перебуваючи у вимушеній розлуці з вітчизною, Маланюк її бачить у традиційно історичних формах «вишневого цвіту», в ореолі «весняного чаду», «блакитного міту» (міфу), «в золотім полудневім меду».

Зовсім інший образ України окреслюється у **«Варязькій баладі»**, одному із шедеврів лірики Маланюка. Поет оперує масштабними часо-просторовими координатами, змальовує трагічну історію Вітчизни, закликаючи до її воскресіння. Уже у вступі-заспіві він пристрасно запитує: «Куди ж поділа Степова Елладо Варязьку сталь і візантійську мідь?» — тобто чому втратила минулу славу й свою державність? Величні образи Степової Александрії (метонімія України), стародавніх міст, Дніпра, Києва, уквітчаного «золотом царгородських мозаїк», змальовують чудовий образ батьківщини. У цих візіях поет виділяє державницький період Київської Русі, постать Ярослава Мудрого: «Там обертав в державну бронзу владно Це мудре золото — кремезний варяг, І звідтіля ж воно текло безладно Під ноги орд — на кочовничий шлях». Далі у тканину твору вплітається баладний мотив. Поневолено й зруйнована напасниками Україна уподібнюється жахливому образу відьми, яка, розгорнувши кажанові крила, розхристана летить на шабаш — «своїх дітей байструючи пити кров». Фінал балади вибуховий, що поєднує любов і ненависть. Він відтворює найтиповіші риси українців, змальовує Хмельницького й Мазепу: із Чигирина й з Батурина «два гетьмани виходять мертві й п'яні, І кожен довго плаче і співа». Хмельницький проклинає Виговського за смерть сина Тимоша, А Мазепа «на північ кида блискавками віч», тобто задумав визволити Україну з неволі російського самодержцзя. І завершується поезія знову риторичним запитанням, що обрамлює твір: «Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу, Проклятий край, Елладо степова?!..»

Як і в Шевченка («Обідрана, сиротою, понад Дніпром плаче»), Україна у Маланюка постає в образі жінки. У хвилини гніву й розпачу він її бачить то в образах Чорної Еллади, то Антимарії, то покритки Катерини, то зрадниці Кармен, то

матері яничара, то «зрадливої бранки степової» («Діва-Обида», «Псалми степу»). У його візіях вона вимальовується страшною, поневоленою, опечаленою «чорним вітром». Епітет *чорний* вітер семантично багатий — це символ горя, рабства, чорної спаленої землі, сплюндрованої, пекучої, як під час степових бур. Таку ж роль у вірші «Сни» відіграє епітет *пекучий* піт, «селянський біль зітхав крізь землю тяжко й п'яно». Інколи поет, звертаючись до України, іронізує, соромить її, запитує: «Невже ж Тобі ще може снитися, Що вільна Ти колись була?»; «Невже калюжею Росії Замре твоя широчина?» Деякі читачі не розуміли таких різких інвектив на адресу України. Але такою любов'ю свою поневолену батьківщину любили Шевченко, Франко, Леся Українка, так мав право любити її і Маланюк, який, картаючи її за рабський стан, в будь-яку хвилину готовий віддати за її волю своє життя.

Новий ідеал породжує нове уявлення про прекрасне й розумне, активність визначає стан мислення й поведінку героя. Закономірно, що поет звертається до таких історичних постатей, як Карл XII, Данило Галицький, Іван Мазепа, Симон Петлюра. У поезії «Із селянських, із житніх зітхань» Маланюк поетизує образ Петлюри як борця за незалежність країни, якого породив український степ, назвавши його «Головним Отаманом Села». У циклі «Убійникам», присвяченому пам'яті Петлюри, якого 25 травня 1926 р. було підло вбито на паризькій вулиці Расіна більшовицьким найманим убивцею Швартцбардом, Маланюк вибухає вулканічним гнівом і від імені українського народу судить імперські амбіції Росії. («Полуботок, Шевченко, Гоголь — Здушить, скалічить, отруїть! Не лицарство, не перемога, А тільки зрада, підшепт, їдь. А тільки найнята отруя Та куля, куплена за бруд»). «Україна рокоче залізною», проклинаючи її злочини, і готується до переможних ранків.

Особистісно-громадянська лірика. Поезія Маланюка виразно пройнята екзистенційними мотивами. Цьому сприяли лихі поневіряння в еміграції, хвилини відчаю і гніву, страждання й самотності: «Мій лютий плач, мій сміх недобрий, Всі корчі демонської гри», «О, доле люта і проклята! Це існування смерті гірш. Прийшла кривавая розплата За кожен день, за кожен вірш» («Ars poetica»). Проте поет, обравши долю вигнанця й страждань, має ясну мету — він живе для України і її культури, щоб у творчому діянні виразити себе, бути корисним нації, сприяти зміні поневоленого життя. Ду-

ховною підпорою у тяжких життєвих випробуваннях стає українська пісня. У поезії «**Одна пісня**», навіяній співом «В кінці греблі», митець малює в уяві рідні пейзажі й зізнається Вітчизні: «О, як забудь Тебе, єдину в світі! Твій зір мені ясніш за сонце світить Твоя далека пісня, як хорал». Непереборна ностальгія за втраченою батьківщиною звучить у поезіях «Під чужим небом», «Батьківщина», «З людського», у яких він роздумує над своєю долею на чужині й щиро зізнається, що залишив би всі Парижі й Праги задля хатинок з старою соломою рідних стріх, бо

Там свист херсонського простору!

Там вітер з кришталевих хвиль!

А тут: в вікні опустиш штору —

І п'єш, самотній, смертний біль.

(«Під чужим небом»)

Навіть у пейзажній ліриці присутнє ліричне «я», а природа зігріта його душею. У поезії «**Високий ранок**» (1962) лаконічно малюються простори рідної землі, рідна ріка, її «акварельна ринь». Тут все спресовано, кожне слово й речення — імпресія, незабутнє враження, зворушення від краси українського ранку, що постав в уяві поета-емігранта. У третій строфі ліричний герой звертається до себе й своєї пам'яті. Пейзаж цей ніби спогад, «анабіоз сну» (оживлення сну), що приходить до вигнання видіннями. Образ «це ще не чорна осінь. Це — золота, як згадка про весну» — метафора віку ліричного героя. Пейзажі Маланюкові персоніфіковані, діють як персонажі.

В українській ліриці весна традиційно символізує відродження в природі, у художньому світі Маланюка, як і П. Тичини, втілює ще й молодість, відродження України, волю й свободу народу. Визвольні змагання за державність поет теж називає «весною»: «А палала ж весна, Як останній суд страшна».

Через всю творчість Маланюка лейтмотивом проходить автобіографічний образ, як і образи рідних, друзів по перу й зброї. У європейській поезії тоді окреслилася негативна тенденція: митці почали захоплюватися колективним ми, в якому розчинялася особа, їх уже не цікавить неповторний світ людини. Німецький поет Й. Бехер у збірці «Сірі колони» (1930) проголошував: «Я зрікаюсь свого імені. Мене звуть — товариш». Така тенденція спостерігалась і в радянській українській ліриці того часу, в якій з усіх граней людського

«я» вперед висувалась так звана «класова свідомість». Маланюк натомість утверджував духовне багатство людини, відкритість ліричних почуттів. Автобіографічні мотиви Маланюка мали велике значення, оскільки допомагали збагнути етичний світ героя, його душевні сум'яття й поривання, його розчарування й віру у воскресіння народу. Таким чином, окреслювався неповторний світ його громадсько-особистісної лірики. У цьому плані характерним твором є поезія «**Біографія**». Ця медитація, що складається з трьох поезій, має виразно автобіографічний характер. Поет зазнав чорної гіркоти емігрантського життя, розлуки з рідними й вітчизною, але ніколи не втрачав сили духу й віри про повернення в незалежну Україну. Не випадково С. Гординський вважав Маланюка представником «вольової, вітаїстичної філософії». Триптих розпочинається із міркувань ліричного героя, який немовби вдвляється у себе самого, шукає місця у житті, йдучи «проти течії». А життєва дорога до мети важка, бо стелиться «без шляху, без батька, без предтечі», і герой, самоздійснюючись і самоутверджуючись, покладається тільки на власні сили. Розвиток почуттів і думки наростає у другій строфі. Самотній і забутий, він спрямовує зусилля, щоб «Все чути. Всім палать, Єдиним боєм бути, Тим криком, що горить в кривавім стиску уст», отак перетворюючись на згусток волі й поривань до майбутнього. У наступній частині триптиху емоційне напруження зростає.

Ліричний герой твору — це український митець, який вийшов із «глухого степу», із «зітхань страждальної землі», тобто поневоленої України, увібравши у себе її болі й відчуваючи святий обов'язок перед нею. Він, як скульптор, вирізблює «німий життепис На дикім камені століть», конструє «вічний образ На сірім цюколі часу», зосереджуючись на найпотаємніших осередках розуму, саморефлексією висвітлюючи глибини душі. Розум диктує («мужність протина, як кобра») й не дозволяє найменшого внутрішнього розслаблення: тільки самодисципліна, тільки вольові поривання на шляху творення національної культури забезпечать успіх. Адже емігрантські обставини життя жорстокі («Тільки бачу — камені, вірші І тільки чую — гул погроз»), а час так швидко пливе, що можна не встигнути втілити заплановане. Поет чітко виборює свою життєву позицію, свою самопосвяту: «Мушу випити келих до дна». Ця біблійна метафора набуває у Маланюка глибокого узагальнення, яку поділяли поети праязкої

школи. Гірке вино вигнання спонукали їх до пошуків нових ідеалів, що прислужилися б Україні. Так у поезії виникла нова концепція героя. Це національно свідомий українець, перейнятий нестримною волею до життя і творення, готовий згоріти смолоскипом в ім'я Вітчизни:

А я мушу незмерено — просто —
Смолоскипом Тобі Одній,
Я — кривавих шляхів апостол —
В голубі невечерні дні.

Громадянське й особисте в поезії Маланюка йдуть поруч, зливаючись в цілісний гармонійний світ, в якому щира сповідь, ліричні зізнання не перекреслюють чіткої громадянської позиції поета-державника, людини чину й дії.

Маланюк надзвичайно розширив тематичні, образні й жанрові обрії української поезії ХХ ст. Він захищав національно самобутню літературу, яка естетично зорієнтована на світову культуру, але не втрачає свого рідного коріння. Своїми концепціями мистецтва він перегукується з речником українського відродження М. Хвильовим. Як поет, він сформував власний стиль, що живився джерелами антики, високомистецькими здобутками класиків, українською бароковою культурою (проповідницька риторика) та модерними (неоромантизм, символізм, експресіонізм) мистецькими течіями. Вагоме місце Маланюка-поета визначив І. Дзюба: «Маланюкова поезія залишиться...доказом суворой сили українського слова, його здатності бути не лише мелодійним, ніжним, барвистим, гнучким, вигадливим, — а й безжально-точним, пружним, лапідарним, його здатності бути згустком волі й думки, що концентруються в пекуче почуття».

Запитання і завдання:

1. Схарактеризуйте життєвий і творчий шлях С. Маланюка в контексті мистецького життя празької школи поетів. На які періоди поділяють творчість поета? Які збірки видав поет? Чиї традиції продовжив Маланюк в ліриці? Які завдання перед мистецтвом слова ставив поет?
2. В чому оригінальність концепції культури в есе «Нариси з історії нашої культури»? Як ці ідеї втілились у його ліриці? Чому найбільше нещастя України Маланюк пов'язував із «малоросійством»? Чи погоджуєтесь ви з цим поглядом митця? Охарактеризуйте концепцію вольової особистості Маланюка. Як це знайшло втілення в його поезії?
3. Проаналізуйте поезію «Стилет чи стилос». Які завдання ставив Маланюк перед митцем? У яких поезіях поет підносить державотворчу місію поета? Як оцінював Маланюк Шевченка? Чим відрізняється побудова англійського сонета від італійського?

4. Як оцінював він П. Тичину й М. Рильського у поезії «Сучасникам»? Хто з українських поетів звертався до жанру послання? В чому пафос медитації «Молитва»? Порівняйте її з поезіями Лесі Українки, де порушується тема митця.
5. Чому поезію Маланюка називають «лірикою трагічного оптимізму»? Прочитайте виразно поезію «Ісход». З'ясуйте, яку естетичну функцію відіграють тропи? Чим досягається єдність змісту і форми?
6. Висвітліть історіософську візію України в поезії Маланюка. Як у триптиху «Знаю — медом сонця, ой Ладо» поєднано античний й національні світи? Що зближує Маланюка з київськими неокласиками?
7. В чому естетична специфіка особистісно-громадянської лірики Маланюка?
8. Напишіть твір на одну із тем: «Традиції й новаторство Маланюка в трактуванні образу поета та поезії», «Образ України в історіософській візії Маланюка», «Актуальність ідей та образів лірики Маланюка», «Що мені подобається в художньому світі поезії Маланюка?»

Література:

1. Войчишин Юлія. «Ярий крик і біль тужавий». Поетична особистість Є. Маланюка. К., 1993.
2. Дзюба І. Поезія вигнання // Прапор. — 1990. № 1.
3. Ільницький М. Степове прокляття України // Укр. мова і літ. в школі. — 1993. — № 7.
4. Куценко Л. «Ні, вже ніколи не покаюся...» (Євген Маланюк: історія ісходу). — Кіровоград, 1997.
5. Маланюк Б. Спогади про батька // Дивослово — 1997. — № 1.
6. Неврлий М. Муза болю, гніву, боротьби // Маланюк Є. Поезії. — К., 1992.
7. Сивокінь Г. Євген Маланюк: творчість і національність // Дивослово. — 1997. — № 1.